

Michail Cholevas

Makedonya Üniversitesi, Selanik, Yunanistan

mcholevas@uom.edu.gr

TAKSİMLERDE MELODİK İFADELERİN RİTMİK VE METRİK ORGANİZASYONU

ÖZET

Bu çalışma, Osmanlı Taksim'inin klasik formundaki melodik ifadelerin ritmik ve metrik organizasyonunu incelemektedir. Taksim, klasik Osmanlı müziğinde ölçsüz, ancak belirgin bir yapısı ve geleneksel ifadeleri bulunan, makamsal bir doğaçlamadır.

Bu tür, müzisyenler tarafından melodi temelinde öğretilmekte, sunulmakta ve analiz edilmektedir. Müzik analizinin yanı sıra, son zamanlarda yapılan hesaplamalı analizler ise Taksim'de ritmik varlığın önemine işaret etmektedir. Araştırmamız, Makampedia veri tabanında kayıtlı olan Taksim doğaçlamalarının elle transkripsiyonu ve analizi ile bu yöndeki araştırmalara katkıda bulunmaktadır.

Bu doğrultuda analizimiz, doğaçlamalarda belirgin ritmik kalıplar ve yapılar olduğunu tespit etmiş ve bunları temel düzeyde bir müzik teorisi kullanarak modellemiştir.

Çalışmamız, Taksim araştırmalarındaki melodik akış ve ifade algısını genişleterek, ritim dışı ve ritmik yaklaşımlar arasındaki boşluğu doldurmak için eğitim olanakları yaratmakta, konservatuarlar başta olmak üzere eğitim kurumlarında makamsal müzik eğitimi, icrası ve doğaçlaması için yeni olanaklar sunmaktadır. Araştırmanın sonuçları uygulamaya konulmuş olup, Rotterdam Sanat Üniversitesi Codarts'ta Türk Müziği müfredatının çeşitli derslerinde test edilmektedir.

GİRİŞ

Taksim, Osmanlı müziğinde, daha çok bestelenmiş bir eserin girişinde ya da bitişinde, yahut aynı ya da farklı makamlarda bestelenmiş iki eser arasında bir geçiş olarak kullanılır. Taksim ölçsüz, değişken ritimli bir performans olarak kabul edilir (Feldman 1993, 3), yani ritmik bir ölçü ya da düzenli bir tempo olmadan icra edilir (Holzapfel 2013, 1). Bu bağlamda, doğaçlama eğitimi geleneğinde usta-çırak modeline benzer bir model izlenir; öğrenciler Taksim üslubunu ve unsurlarını

dinler, tekrar eder ve özümser; bu, pedagojik açıdan karşılıklı bir anlayış gerektiren uzun soluklu bir süreçtir. Rotterdam Konservatuarı Türk Müziği Bölümü'nde lisans ve yüksek lisans çalışmaları kapsamında, usta-çırak eğitim modelinin yanı sıra, öğrenciler üstatların doğaçlamalarını notaya almaya ve analiz etmeye teşvik edilmektedir. Bu uygulama, müzisyenlerin proaktif bir eğitim sürecinde bu alandaki gelişimlerini hızlandırmalarına yardımcı olabilecek alternatif bir yöntem sunmaktadır.

VAROLAN YÖNTEMLER VE ARAŞTIRMALAR

Taksim doğaçlamalarının notaya alınması, kaydedilmesi ve analizi, melodik gelişime odaklanarak (Stubbs 1994), altta yatan ritmik bir yapı olmadığına dair yaygın bir inanç çerçevesinde olası ritmik yönleri ihmal ederek sunulmuştur (Aydemir 2010, 34). Literatürde bu yaklaşımın istisnaları, makama ya da icracıya yapılan veya ritmik benzerliği ima eden göndermelerden ibarettir. (Feldman 1993, 13, Signel 1977, 125-133)

Doğaçlamaların notalar aracılığıyla sunumunda yaygın bir yaklaşım, birlik ve ritim belirtmeyen notaların kullanılmasıdır. Bunlar sırasıyla, kadansın tamamlandığı perdeleri (tam/asma karar vb.) ve geçiş notaları olarak kabul edilen perdeleri gösterir. Bu sistem, müziğin statik bir şekilde sunulmasına, ifadelerin ve makamların dörtlü ve beşliler halinde daraltılmasına yol açmıştır. Dahası, notalarda herhangi bir ritmik bilginin bulunmaması, ifadenin gerçekte nasıl duyulduğuna dair herhangi bir bilgi aktarmadığı için, müziğin gerçekçi bir şekilde sunulamamasına neden olmaktadır.

Müzik analizi (Arnon 2008, 1) ve hesaplamalı analiz (Holzapfel 2013, 1) alanlarında yapılan son araştırmalar, bu tür serbest ritimli Taksim doğaçlamalarının niteliğini belirlemede ritmin rolünü tartışmaya açmıştır. Bu bağlamda, Arnon manuel nota yazımı kullanırken ve doğaçlamanın işlevinde susların rolüne odaklanırken, Holzapfel ritim kalıplarını belirlemek için ses sinyallerini kullanmış ve Taksimlerin ölçüye dayandırılmayacağı sonucuna varmıştır (Holzapfel 2013, 5).

İLK TESPİTLER

Taksim doğaçlamaları ölçsüz kabul edildikleri için ritmik değerler kullanılmadan notaya alınırlar ve bu tür doğaçlamaların ritmik mahiyeti nadiren tartışılmıştır. Buna rağmen, Ara Dinkjan, Süleyman Ergüner ve Ulvi Ergüner 'in doğaçlamalarının yazıya aktarılması sürecinde şu gözlemler yapılmıştır:

- 1) Doğaçlamanın bütününde hissedilen bir serbest ritim olsa da, doğaçlamanın bazı ifadelerinde net bir "ritmik öz" bulunmaktadır. Bu "ritmik öz", ifadenin ritmik olmayan kısımlarının uzunluğunu da tanımlamak için kullanılabilecek bir metronom işareti oluşturmaya olanak sağlamıştır. Bu şekilde, bir ifadenin şeması şu şekilde gösterilebilmiştir:

Başlangıçtaki metrik olmayan değerler -> ritmik veya metrik kısım (ve bu sayede metronom işaretinin tanımı) -> Daha sonraki metrik olmayan değerler.

Aynı durum bunu takip eden ifadelerde de gözlemlenmiştir.

Her ifadede metronom işaretinin çıkarılabileceği bir ya da birden fazla ritmik öz bulunmaktadır. Bu işaretlerin kullanılmasıyla, hem ritmik hem de ritmik olmayan kısımlar doğru bir şekilde ölçülebilir ve notaya yazılabilir. Müziği notaya kaydederek ve analiz ederek, ifadeler oldukça kapsamlı hale gelmektedir, zira ifadelerin büyük bir kısmında ritmik kısım kaydedebilmek için sadece üç değer gerekmektedir: sekizlik, dörtlük ve noktalı dörtlük notalar (farklı bir metronom işareti ile onaltılık, sekizlik ve noktalı sekizlik notalar da kullanılabilir). Bu durum tüm süreci basitleştirmektedir, çünkü "tuplet"lara pek ihtiyaç duyulmamıştır.

Bu verilerin, notanın melodik analiziyle birleştirilmesi başka bir bulguya yol açmıştır: birçok ifadenin sadece ritmik olarak değil, aynı zamanda metrik olarak da okunması mümkündür. İfadelerin organizasyonunda, Osmanlı müziği ve benzer türlerdeki kompozisyonlarda çokça kullanılan 3,5,6,7,8,9,10,11 zamanlı kalıpların kullanıldığı görülmektedir.

Bu ölçülere dayanan ifadeler kendilerini tekrar etmezler, bir ifadenin başında ve sonunda daha uzun notalarla birleşmeleri ise, bu şemaya göre serbest bir ritim hissine yol açar:

*Küçük zamanlı ritimler (1,2,3) + bunların birleşimiyle oluşmuş ölçülü ifadeler + ifadeler
arası tempo değişimi + başlangıç ve bitişte uzun notalar = Serbest ritim hissi*

METODUN TÜM DOĞAÇLAMALARA UYGULANABİLİRLİĞİ

Taksim doğaçlamalarının bu şekilde modellenmesi, Kudsi Ergüner, Ulvi Ergüner, Dede Süleyman Ergüner ve Şükrü Tunar gibi alanın birçok üstadının doğaçlamalarını yazıya dökmek ve analiz etmek için kullanılmıştır. Sonuçlar oldukça tutarlıdır. Doğaçlamaların hepsi, makam, enstrüman, dönem ve bağlam açısından farklılık gösterse de aynı model kullanılarak yazıya geçirilebilmiş ve analiz edilebilmiştir.

SONUÇ

Üstatların Taksim doğaçlamalarının manuel olarak notaya alınması ve analiz edilmesiyle, bu müzisyenlerin icralarındaki ritmik ve metrik özleri gözlemlenmiş ve tanımlanabilmiştir. Bu ritmik özleri kullanarak, bugüne kadar serbest ritimde olduğu düşünülen bir türdeki tüm ifadeler, ritmik değerlerle tasvir edilebilmiştir. Sanatçıların kişisel tarzlarında farklılıklar olmasına rağmen, aynı model doğaçlamalarını kaydetmek için kullanılabilmektedir.

Bundan sonraki aşamalarda, bireysel ritmik yaklaşımlarının bir sonucu olarak bu farklılıklar gösterilmelidir. Ayrıca, analiz için farklı üstatların doğaçlamaları kullanılacağından, bazı durumlarda metodun kalibre edilmesi gerekebilir. Notaya alınan ve analiz edilen tüm doğaçlamalar, makamsal doğaçlamalar ve röportajlardan oluşan açık bir veri tabanı olan Makampedia 'ya eklenecektir.

İncelenen repertuvar

Osmanlı müziği doğaçlamaları Kudsi Ergüner, Sokratis Sinopoulos, Ömer Erdoğan ve Murat Aydemir gibi üstatlarla yapılan görüşmeler sonucunda seçildi.

Metot

Çalışmada kullanılacak doğaçlamaların belirlenmesi için üstatlarla mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Analiz sürecinin tamamlanmasından sonra, sonuçlar görüşülen kişilerle ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

Makamsal doğaçlamaların notaya alınması ikilemler barındırmaktadır; bir yandan Avrupa kökenli notasyon sistemlerinin statik karakteri, melizmatik melodik gelişim ve serbest ritim gibi unsurları yansıtmak (ve bunların müzisyenler tarafından hızlı bir şekilde kullanılmasını sağlamak) için muhtemelen en uygun sistem değildir. Öte yandan, Batı notası konservatuarlarda ve diğer müzik eğitimi kurumlarında çeşitli türlerdeki müzikleri kaydetmek için yaygın olarak kullanılmaktadır.

Nota çözümlemesi için seslerin ve yazıya dökülmüş notaların uyumunu sağlayacak bir model önerilmiştir. Bu sayede, lisans ve yüksek lisans öğrencileri yaptıkları transkripsiyonlarla Makampedia adlı veri tabanına katkıda bulunabileceklerdir. Bu çalışmadaki amaç ise, aşağıdakilere olanak tanıyacak bir modelin oluşturulmasıdır:

- a. materyalin yeniden kullanılabilirliği,
- b. araştırma bulgularının daha büyük ölçekli araştırmalar için bir veri tabanı halinde düzenlenmesi ve farklı analizler arasındaki korelasyonların incelenmesi,
- c. öğrenciler, sanatçılar ve araştırmacılar için erişilebilir olması.

Bu doğrultuda, transkripsiyonlar kapsamlı bir şekilde yapılır ve uygun yazılımlar (Sonic Visualizer-Melodia ve Praat gibi) kullanılarak dışa aktarılır. Sonraki adım, notaya dökülen eserin iAnalyse aracılığıyla ses ve dışa aktarılan melodik grafik ile senkronize edilmesidir. Son adım ise istenen bölümlere ek açıklamalar eklemektir.

Çıkarımlar

Taksimlerin metrik karakteri, öğrenciler ve müzisyenler için gösterilen şemalarla kendi ifadelerini oluşturabilecekleri fazladan bir araç sağlayabilir. Bu, özellikle serbest ritim doğaçlaması kavramına aşina olmayan Klasik Batı Müziği veya Caz eğitimi almış müzisyenler için faydalıdır. Ek olarak, bu model sırasıyla kısa ve uzun ritmik değerlerin kullanımıyla gerilim yaratıp çözümlemek için bir

doğaçlama stratejisi olarak düşünölebilir. Kapsamlı bir şekilde araştırılan melodik özelliklerin yanı sıra (Aydemir 2010, 24), bu unsur öğrencilerin ve sanatçıların doğaçlama kapasitesini genişletebilir ve melodik ifade yeteneklerini geliştirebilir.